

Andrzej Bogucki

Towarzystwo Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków w Bydgoszczy

słowa kluczowe: gen. Józef Haller, hallerczycy, organizacje niepodległościowe, Bydgoszcz

Bydgoszcz to miasto, w którym w okresie międzywojennym osiedliło się wielu żołnierzy walczących o niepodległość Polski i działaczy związanych ze strukturami związków taktycznych, którymi dowodził gen. Józef Haller¹. Aktywnie działał Związek Hallerczyków. Generał Józef Haller był częstym gościem w Bydgoszczy². Właśnie tu 20 V 1939 r. odbył się ostatni Zjazd Związku Hallerczyków. Ukazało się okolicznościowe wydawnictwo historyczne³. Szeregi Armii Generała Hallera tworzyli w dużej mierze żołnierze z zaboru pruskiego, często jeńcy z armii pruskiej. Wielu z nich działało w polskich środowiskach w Berlinie, Westfalii i Nadrenii, w Ameryce Północnej oraz innych miejscach. Pamięć o „błękitnych” żołnierzach przetrwała w mieście nad Brdą i Wisłą⁴. Druga wojna światowa zniszczyła struktury hallerczyków. Walczyli na wszystkich jej frontach. Włączyli się w działalność ZWZ AK i innych niepodległościowych organizacji. Wielu zostało zamordowanych i zakatowanych przez Niemców i Sowieców. Po II wojnie światowej hallerczycy stanowili jeszcze liczną zbiorowość. Nie mogli jednak zorganizować się w legalne stowarzyszenia, podobnie jak wiele innych przedwojennych organizacji.

¹ Zob. bliżej: J. Haller, *Pamiętniki. Z wyborem dokumentów i zdjęć*, Londyn 1964, ss. 435. S. Aksamitek, *Generał Józef Haller zarys biografii politycznej*, Katowice 1989. M. Orłowski, *Generał Józef Haller 1873-1960*, Kraków 2007, ss. 566. Jan Engelgard, *Portret „Błękitnego Generała”*, „Myśl Polska”, 18.03.2007.

² R. Kuczma, *Dla Ciebie Polsko i dla Twojej chwały. Z wizyt generała broni Józefa Hallera de Hallenburg w Bydgoszczy 1920-1939*, Bydgoszcz 2000.

³ Jednodniówka z okazji 20-lecia przyjazdu Armii Błękitnej gen. Józefa Hallera z Francji do Polski 21.04.1919 – 21.04.1939 r. oraz sprawozdanie z przebiegu uroczystości odbytej w dniach 20 i 21 maja 1939 r. w Bydgoszczy, ss. 24.

⁴ W.H. Trawiński, *Odyseja Polskiej Armii Błękitnej*, oprac. i wstępem poprzedził Włodzimierz Suleja, Ossolineum 1989.

W czasach PRL spotykali się jedynie w nieformalnych grupach towarzyskich, pielęgnując pamięć żołnierskiej przeszłości. Spotkania odbywały się w bazylice św. Wincentego à Paulo i kościele Świętej Trójcy. Sztandar Związku Hallerczyków z datą 1921 r. znajduje się w paulińskim klasztorze na Jasnej Górze.

Pamięć o hallerczykach pozostała szczególnie żywa w rodzinach żołnierzy gen. Hallera. Garstka żyjących jeszcze weteranów włączyła się w ruch NSZZ „Solidarność”. Po 1989 r. przywrócono pamięć o „Błękitnym Generale” i jego żołnierzach walczących o niepodległość Polski. Kultywują ją różne stowarzyszenia hallerowskie. Ukazują się liczne publikacje poświęcone tej tematyce. W 1995 r. postawiono pierwszy pomnik gen. Józefa Hallera we Władysławowie⁵. W 2002 r. został odsłonięty pomnik generała w Pucku, a w 2008 r. – solny pomnik w komorze Saurau na terenie Muzeum Żup Krakowskich w podziemiach Kopalni Soli w Wieliczce. W 2012 r. odsłonięto pomnik w Toruniu oraz popiersie na terenie parafii św. Józefa. W niedalekim Gorzuchowie na ziemi chełmińskiej, w którym przed wojną mieszkał gen. Józef Haller, stoi jego dworek. We Władysławowie znajduje się „Hallerówka”, drewniany domek подарowany generałowi przed wojną. Po 1989 r. zorganizowano w nim muzeum, będące siedzibą Centrum Pamięci Generała Józefa Hallera i Błękitnej Armii. W USA do dziś działa Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej, które założyli hallerczycy i sokoli⁶. Bydgoscy hallerczycy od końca lat 90. XX w. otrzymują miesięcznik „Weteran”. Pismo jest wydawane od 1921 r. przez Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Nowym Jorku. Redaktorem pisma jest dr Teofil Lachowicz, który w 2002 r. odwiedził bydgoskich hallerczyków. Po 1989 r. środowisko sokołów bydgoskich organizowało różne imprezy hallerowskie. Wówczas rozpoczęła się trwająca do dziś współpraca ze Stowarzyszeniem Weteranów Polskich w USA. Z USA do Bydgoszczy regularnie są przesyłane różnorodne wydawnictwa. Z polskich autorów publikacji poświęconych działalności hallerczyków w przeszłości i po 1989 r. wymienić trzeba Czesława Skonkę z Gdańska⁷.

⁵ A. Bogucki, Zjazd Sokolów Pomorskich ku czci gen. Józefa Hallera, Sokół Pomorski 4(9)1995. Dot. też odsłonięcia pomnika gen. Józefa Hallera w Władysławowie 13.08.1995 r. not. A.B. Zob. bliżej, K. Rogucki, Dzieje kwartalnika „Sokół Pomorski”, [w:] „Akant”, 7(176)2011.

⁶ Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej – USA, <http://www.pava-swap.org/> (dostęp: 12.02.2013).

⁷ C. Skonka, *Śladami Józefa Hallera*, Gdańsk 1990. Tenże, *Śladami Generała Hallera*, Gdańsk 1995. Tenże, *Spotkania z Austrią*, Gdańsk 1999. Tenże, *Powstało Towarzystwo Pamięci Gen. J. Hallera i Hallerczyków*, „Sokół Pomorski” nr 2(27)2000, s. 3. Tenże, *Na szlakach Błękitnego Generała*, Gdańsk 2000, ss. 296. Tenże, *Śladami Zaślubin Polski z Morzem*, Gdańsk-Puck-Kołobrzeg 2002, ss. 296. Tenże, *Pierścienie Hallera*, Gdańsk-Puck 2003, ss. 232. Tenże, *Słownik Biograficzny Hallerów i Hallerczyków*,

Towarzystwo Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków w Bydgoszczy wchodzi w skład ogólnopolskiego stowarzyszenia, którego prezesem jest inż. Leszek Krupnik⁸. W Archiwum Państwowym w Bydgoszczy znajdują się, przekazane 29 IV 2005 r.⁹, akta towarzystwa w Bydgoszczy. Niebawem znajdą się tam także kolejne materiały z okresu po 2005 r.¹⁰ Uzupełnią w ten sposób zasób tej zasłużonej dla kultury placówki naukowej¹¹.

Wybitny i legendarny generał Józef Haller urodził się 13 VIII 1873 r. w majątku Jurczyce, położonym między Krakowem a Lanckoroną. Jego główna działalność polityczno-wojskowa skupiała się wówczas na „Sokole” i ruchu skautowym¹². Józef Haller nawiązał bliskie kontakty z sokołami – organizatorami skautingu, a za sprawą C. Pieniążkiewicza w 1912 r. wstąpił do „Sokoła”¹³. Haller położył zasługi na polu militaryzacji „Sokoła”. W 1912 r. Wydział Związku Sokolego we Lwowie podjął uchwałę o zorganizowaniu w każdym okręgu Stałych Drużyn Sokolich, zwanych inaczej polowymi. Inicjatorem prac wojskowych był emerytowany kapitan J. Haller, który do tej pracy włączył emerytowanych oficerów polskich. Pełnił funkcję instruktora wojskowego i inspektora drużyn sokolich. Zakładał

Gdańsk-Puck 2004, ss.321. Tenże, *Za Gdańsk i Brzeg Morza...*, Gdańsk 2005, ss. 200. Tenże, *Hallerczycy Pomorza i ich potomkowie*, Gdańsk 2006, ss. 192. Tenże, *Puck miasto zaślubin Polski z morzem*, Gdańsk-Puck 2007, ss. 150. Tenże, *Saga rodu Hallerów*, Gdańsk-Puck 2008, ss. 188. Tenże, *Gen. Józef Haller i Hallerczycy w poezji i prozie*, Gdańsk-Puck 2009, ss. 198. Tenże, *Gdy Wybrzeże Bałtyku powróciło do Polski*, Gdańsk-Puck 2010, ss. 205. Skonka Czesław, Duda Daniel, *Z Ameryki, przez ocean do Armii Hallera i... Pucka!*, Gdańsk-Puck, ss. 200. Tenże, *Miejsca pamięci gen. Józefa Hallera*, Gdańsk-Puck 2012, ss. 200. Skonka Czesław, red. *Pieśń Skrzydlata*.

⁸ C. Skonka, *Powstało Towarzystwo Pamięci Gen. J. Hallera i Hallerczyków*, „Sokół Pomorski” nr 2(27)2000, s. 3.

⁹ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Akta Towarzystwa Pamięci Generała Hallera i Hallerczyków w Bydgoszczy za lata 2000-2004, kart 442.

¹⁰ Akta Towarzystwa Pamięci Gen. Józefa Hallera i Hallerczyków Oddział Kujawsko-Pomorski, tom 2, 2004-2007.

¹¹ Akta Towarzystwa Pamięci Gen. Józefa Hallera i Hallerczyków Oddział Kujawsko-Pomorski, tom 3, 2007-2013.

¹² *Harcerstwo a narodziny i początki II Rzeczypospolitej (1910-1921) część I, antologia tekstów historycznych i literackich*, Wybór i opracowanie Marian Marek Drozdowski, Warszawa 1998. J. Jankowski, *Harcerstwo Pomorza Gdańskiego i Kujaw 1911-1945*, Warszawa 1987. B. Jastrzębska-Rutkowska, *Prezydent Ryszard Kaczorowski wśród bydgoskich sokołów*, [w:] „Sokół Pomorski” 3(8) lipiec-wrzesień 1995, s. 1-2. Szczegółowa relacja ze zdjęciami ze spotkania „Sokoła” Bydgoskiego z Prezydentem Ryszardem Kaczorowskim. *Z dziejów prasy harcerskiej w kraju i na obczyźnie, tom studiów dedykowany pamięci Zygmunta Lechosława Szadkowskiego (1912-1995)*, pod redakcją Wiesława Kukli i Marka Szczerbińskiego, Gorzów Wlkp., 2003.

¹³ W. Szydłowski, *Generał Józef Haller. Zarys biografii harcerskiej*, Katowice 1993.

drużyny, organizował kursy żołnierskie, podoficerskie i oficerskie. Wykładał na nich organizację wojska i taktykę, regulamin musztry i regulamin służbowy. Józef Haller był członkiem komitetu organizującego Zlot Sokoli, który odbył się 6 VII 1913 r. we Lwowie dla uczczenia 50. rocznicy powstania styczniowego. W zlocie wzięło udział 6000 sokołów i około 1100 skautów z Galicji, zaboru pruskiego i rosyjskiego, a także z Francji i Stanów Zjednoczonych. Na czele delegacji amerykańskiej stał późniejszy oficer armii Hallera, prezes Związku Sokolów w Stanach Zjednoczonych, dr Teofil Starzyński. Po wybuchu I wojny światowej J. Haller był jednym z głównych organizatorów Legionów Polskich, szczególnie Legionu Wschodniego. Nie godząc się z postanowieniem Traktatu Brzeskiego, przebił się z brygadą przez front pod Rarańczą. Dowodził też walkami pod Kaniowem. W dowód uznania J. Haller został odznaczony najwyższym odznaczeniem francuskim „Croix de Guerre”. Do Paryża J. Haller przybył w połowie lipca 1918 r., 4 października objął stanowisko naczelnego dowódcy armii polskiej we Francji, tzw. Błękitnej Armii. W jej szeregach walczyło wielu sokołów¹⁴. Ważną rolę w walce o niepodległość Polski odegrali żołnierze ochotnicy z USA, gdzie zostały stworzone przyszłe kadry Błękitnej Armii. Zagadnieniu temu poświęcono liczne publikacje¹⁵. Józef Haller podporządkował się Komitetowi Narodowemu Polskiemu, kierowanemu przez Romana Dmowskiego¹⁶. Zawieszeni e broni

¹⁴ Zob. bliżej: A. Waldo, *Sokolstwo przednia Straż Narodu. Dzieje idei i organizacji w Ameryce*, t. 4, Pittsburgh 1974. M. Wrzosek *Polski czyn zbrojny podczas pierwszej wojny światowej 1914-1918*, Warszawa 1990. Tenże, *Aktywność militarna Związku Sokolów Polskich w Ameryce 1887-1914*, „Niepodległość i Pamięć” 1998, nr 10. Tenże, *Poszukiwanie szans wystąpienia amerykańskiego Związku Sokolów Polskich w zbrojnej walce o niepodległość Polski*. Sierpień 1914-wrzesień 1915, „Studia Śląskie”, t. 57, Opole 1998. Tenże, *Armia Polska we Francji* (4 czerwca 1917-16 kwietnia 1919), Polonia w walce..., Pułtusk 1999. Tenże, *Z dziejów sokolstwa polskiego w Ameryce* (1 sierpnia 1914-3 czerwca 1917), publ.: „Księga jubileuszowa Muzeum Wojska 1968-1998”, Białystok 1999. Tenże, *Powołanie Armii Polskiej we Francji i początkowy nabór ochotników do jej szeregów* (czerwiec-październik 1917), „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska”, Białystok 2000, nr 13. Tenże, *Związek Sokolów Polskich w Ameryce (1887-1920)*, „Militarne przygotowania i udział w zbrojnej walce o niepodległość Polski”, Toruń 2004, ss. 394.

¹⁵ Czyn zbrojny wychodźstwa polskiego w Ameryce. Zbiór dokumentów i materiałów historycznych, New York-Chicago 1957. A. Walaszek, *Teofil Antoni Starzyński (1878-1952)*. W *pięćdziesięciolecie śmierci*, [w:] „Z dziejów Polski i Emigracji (1939-1989). Księga dedykowana byłemu Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej Ryszardowi Kaczorowskiemu”, pod red. Marka Szczerbińskiego i Tadeusza Wolszy, Gorzów Wlkp. 2003, s. 491-505.

¹⁶ W. Gąsiorowski, *1910-1915. Historia Armii Polskiej we Francji*, Warszawa 1931. Tenże, *1915-1916. Historia Armii Polskiej we Francji*, Warszawa 1939. J. Sierociński, *Armia Polska we Francji. Dzieje wojsk gen. Hallera na obczyźnie*, Warszawa 1929.

podpisane 11 XI 1918 r. nie pozwoliło na udział w walce wszystkich sił polskich. W kwietniu 1919 r. Błękitna Armia wraz ze swym dowódcą stanęła na ziemi ojczystej¹⁷. W 1919 r. J. Haller walczył ze swoją armią na froncie południowo-wschodnim z Ukraińcami. W 1920 r. gen. J. Hallera wyznaczono na dowódcę Frontu Pomorskiego¹⁸, 10 II 1920 r. dokonał zaślubin Polski z Bałtykiem¹⁹. W czasie wojny polsko-bolszewickiej J. Haller stanął na czele obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa, a następnie na czele armii. Przy współdziałaniu z wojskami gen. W. Sikorskiego zadał dotkliwe straty 16. Armii bolszewickiej w bitwie nad Bugiem. Bitwa warszawska nad Wisłą, do wygrania której w poważnej mierze przyczyniły się wojska i talent dowódczy gen. Józefa Hallera, stworzyła dogodne warunki przejścia wojsk polskich do generalnej kontrofensywy według koncepcji Naczelnego Dowództwa. Podczas pobytu w 1923 r. w Stanach Zjednoczonych gen. J. Haller był podejmowany jako jeden z najwyższych dowódców armii koalicyjnych. Został uhonorowany „Distinguished Service Cross” (dotychczas odznaczonych nim było 7 Amerykanów). Po zamachu majowym w 1926 r. złożył prośbę o przeniesienie w stan spoczynku. W ten sposób zaprotestował przeciw poczynaniom Józefa Piłsudskiego. Po odejściu z wojska, gospodarując w Gorzuchowie k. Grudziądz, J. Haller poświęcił się także pracy społeczno-politycznej. Prowadził działalność odczytową w środowiskach hallerczyków, sokolów, harcerzy, ludowców i młodzieży. W 1933 r. Haller ponownie przebywał w USA, gdzie był podejmowany przez prezydenta F.D. Roosevelta. W okresie międzywojennym współpracował z Towarzystwami Gimnastycznymi „Sokół”. W 1936 r. przybył do Bydgoszczy na uroczystości z okazji 50-lecia miejscowego sokolstwa. W czasie kampanii wrześniowej w 1939 r. przedostał się przez Rumunię do Francji, gdzie został powołany przez rząd polski na stanowisko przewodniczącego

St. Sierpowski, *Powstanie armii polskiej we Włoszech w czasie pierwszej wojny światowej*, „Roczniki Historyczne” 1976, R. XLII.

¹⁷ Zob. bliżej: *Polska Armia Błękitna*, Poznań 1929. D. Radziwiłłowicz, *Błękitna Armia*, Warszawa 1997. B. Polak, *Wojsko Wielkopolskie 1918-1920*, Koszalin 1990. B. Polak, E. Śliwiński (red.), *Wielkopole w walce o granicę wschodnią Rzeczypospolitej 1918-1920*. XIV Ogólnopolskie Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, Kościan 2003. E. Ligocki, *Legenda błękitna*, Warszawa 1921.

¹⁸ Zob. bliżej: M. Wojciechowski, *Powrót Pomorza do Polski, 1918-1920*, Toruń 1981. *Nad Bałtykiem – W kręgu polityki, gospodarki problemów narodowościowych i społecznych w XIX i XX wieku*. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Mieczysławowi Wojciechowskiemu, zbiór studiów pod redakcją Zbigniewa Karpusa, Jarosława Klaczkowa, Mariusza Wołosa, Toruń 2005.

¹⁹ J. Karwat, *Plan opanowania ziem polskich zaboru pruskiego w 1918-1919 roku*, [w:] „Nad Bałtykiem” – W kręgu polityki, gospodarki problemów narodowościowych i społecznych w XIX i XX wieku, Toruń 2005, s. 73-83.

Międzyministerialnej Komisji Rejestracyjnej. W latach 1940-1942 był ministrem oświaty. Zmarł w szpitalu w Londynie 4 VI 1960 r. Ten wielki polski patriota przez 50 lat był wykreślony z historii Polski. Jeszcze w 1988 r. władze celne PRL nie pozwoliły na przywóz do kraju biblioteki i pamiątek po generale²⁰.

Prochy gen. Józefa Hallera sprowadzono do Polski w 1993 r., w 120. rocznicę jego urodzin. Po uroczystościach pogrzebowych w Kościele Ojców Paulinów na Jasnej Górze trumna z prochami została przewieziona do Krakowa, gdzie spoczęła w specjalnym sarkofagu w kościele św. Agnieszki²¹. Drugi pogrzeb generała odbył się 15 V 1993 r. Brała w nim udział, podobnie jak we wszystkich uroczystościach pogrzebowych, delegacja ZTG „Sokół” w Polsce i Związku Halerczyków ze sztandarami. Ostatecznie prochy jednego z największych synów ojczyzny, uczestniczącego w zmaganiach z zaborcami o jej niepodległość i suwerenność, walczącego na różnych polach bitew zostały złożone w kościele garnizonowym św. Agnieszki w Krakowie²².

22 IV 1999 r. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon zorganizowało podniosłe uroczystości wychowawczo-patriotyczne i edukacyjne²³. W Szkole Podstawowej nr 29 im. W. Wawrzyniaka w Bydgoszczy-Fordonie

²⁰ A. Bogucki, *Sokoli General Józef Haller*, „Sokół – kwartalnik”, Inowrocław nr 3, grudzień 1990. Tenże, *Gen. Józef Haller (1873-1960) Patron Gimnazjum 3 w Bydgoszczy, Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy 1999-2004*, pod red. Andrzeja Boguckiego, Bydgoszcz 2005, s. 5-6.

²¹ S. Zając, *Z historii krakowskiego kościoła garnizonowego pw. św. Agnieszki*, Kraków 1994.

²² Z. S. Jabłoński, OSPPE, Więzy Generała Józefa Hallera z Jasną Górą, <http://www.jasna-gora.com/wydarzenie.php?ID=6163> (dostęp: 26.11.2012).

²³ A. Bogucki, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Pomorzu 1893-1939*, Centrum Informacji Naukowej Sokolstwa Polskiego, Bydgoszcz-Fordon 1997, ss. 432. Tam też obszerna bibliografia dotycząca całego Sokolstwa Polskiego, wykaz źródeł, druk dokumentów i wykazy władz. Tenże, *130-lecie Sokolstwa Polskiego 1867-1997 – Przyczynek do dziejów za lata 1939-1997*, Bydgoszcz 1998. Tenże, *Działalność patriotyczno-obronna ZTG „Sokół” w Polsce (tradycja i współczesność)*, [w:] „Vademecum Przystosowania Wojskowego” (4), pod red. ppłk. dr. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2001, s. 10-15. Tenże, *Koneksje Janusza Kusocińskiego z Bydgoszczą w świetle korespondencji do Czesława Boguckiego*, [w:] Kronika Bydgoska, t. 9, Bydgoszcz 1988, s. 179-194. Tenże, *Dh Józef Bogucki (1894-1926) Żołnierz Generała Józefa Hallera*, [w:] Sokół Pomorski 4(21)1998. Tenże, *Prezydent RP Ryszard Kaczorowski wśród bydgoskich sokolów*, [w:] „Z dziejów Polski i Emigracji (1939-1989)”. Księga dedykowana byłemu Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej Ryszardowi Kaczorowskiemu, pod red. Marka Szczerbińskiego i Tadeusza Wolszy, Gorzów Wlkp. 2003, s. 543-544. Tenże, *Rola obozów wojskowo-sportowych organizowanych przez TG „Sokół” w kształtowaniu umiejętności obronnych młodzieży*, [w:] „Vademecum Przystosowania Wojskowego” (5), pod red. ppłk. dr. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2002, s. 201-206.

uczczono „80. Rocznicę Powrotu do Polski Błękitnej Armii Sokolego Generała Józefa Hallera”. Przypomniano sylwetkę gen. Hallera, najbardziej popularnego generała na Pomorzu, w Wielkopolsce i na Śląsku w okresie międzywojennym. Był dowódcą Armii Polskiej składającej się z Polaków, szczególnie z USA i Francji²⁴. Ta Błękitna Armia przybyła do Polski w kwietniu 1919 r., walczyła w wojnach polsko-ukraińskich, polsko-bolszewickich.

9 X 1999 r. w Sycowie (woj. dolnośląskie) została zorganizowana sesja popularnonaukowa na temat rodu Hallerów i hallerczyków. Organizatorzy nazwali to spotkanie pierwszym po II wojnie światowej „Zjazdem Związku Hallerczyków” w Polsce. Do Sycowa przybyli członkowie rodu Hallerów oraz synowie, córki i wnuki hallerczyków. Podjęto decyzję o powołaniu zarządu głównego Towarzystwa Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków.

W dniach 2-4 VI 2000 r. w Bydgoszczy odbył się IX Zlot Sokolstwa Polskiego „Bydgoszcz 2000”. Podczas zjazdu, w 40. rocznicę śmierci gen. J. Hallera, odsłonięto pamiątkową tablicę na budynku sokołni przy ul. Toruńskiej 30. Tablicę odsłoniła m.in. seniorka rodu Hallerów, Ewa Haller de Hallenburg²⁵. Podczas zlotu Gimnazjum nr 3 w Bydgoszczy nadano imię gen. Józefa Hallera²⁶.

25 III 2000 r. w Karpaczu powołano tymczasowy zarząd towarzystwa i ustalono termin I Krajowego Zjazdu, który odbył się w dniach 9-10 VI 2000 r. w Jurczycach i w Skawinie. Na I Krajowy Zjazd w Jurczycach, miejscu urodzenia gen. J. Hallera, zostali zaproszeni m.in.: Andrzej Bogucki, wnuk hallerczyka Józefa Boguckiego i Hanna Rogowska, wnuczka hallerczyka Feliksa Suligowskiego. Zjazd wybrał komitet założycielski w składzie: Leszek Krupnik, Marek Ptak, Teresa Szczygieł, Jan Lizak, Marian Krawczyk, Danuta Ewa Hobrzyk. Również 10 VI 2000 r. w Jurczycach zawiązał się oddział Kujawsko-Pomorski Towarzystwa Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków. Wśród założycieli znaleźli się przedstawiciele z Bydgoszczy, Gdańska i Torunia²⁷. Postanowieniem Sądu Okręgowego w Krakowie 26 X 2000 r. zarejestrowano Towarzystwo Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków z siedzibą w Jurczycach. Głównym celem

²⁴ Zob. W. Skarżyński, *Armia Polska we Francji w świetle faktów*, Warszawa 1929.

²⁵ Pamiętnik IX Zlotu Sokolstwa Polskiego Bydgoszcz 2000 w dniach 2-4 VI 2000 r. oraz udział Sokolstwa Polskiego w XIII Wszechsokolskim Zlocie w Pradze w dn. 28 VI-4 VII 2000 r., Bydgoszcz 2000, ss. 128. Zob. bliżej: A. Bogucki, *Zarys historii Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Bydgoszczy 1886-1939* (cz. I), *Kronika Bydgoska*, t. 10, Bydgoszcz 1990, s. 66-99. Tenże, (cz. II), tamże, t. 11, Bydgoszcz 1991, s. 123-160. Tenże, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon (1923-2003)*, [w:] „Kronika Bydgoska”, t. 26, Bydgoszcz 2005, s. 363-386.

²⁶ Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy 1999-2004, pod red. Andrzeja Boguckiego, Bydgoszcz 2005, ss. 95.

²⁷ J. Ptaszyńska, *Powstało Towarzystwo Hallerczyków na Kujawach i Pomorzu*, „Sokół Pomorski” nr 2(27) 2000, s. 3.

towarzystwa było upowszechnianie w społeczeństwie, zwłaszcza wśród młodzieży, postaci gen. Józefa Hallera, wiedzy o jego zasługach i działalności, walkach hallerczyków o niepodległość Polski oraz kształtowanie postaw patriotycznych. Działalność statutowa obejmuje organizowanie konkursów, rajdów, zlotów, marszów pamięci, sesji naukowych i edukacyjnych oraz imprez kulturalno-oświatowych. Szczególną uwagę przypisuje się współpracy towarzystwa z wojskiem.

10 VI 2000 r. zorganizowano też Zjazd Założycielski Oddziału Kujawsko-Pomorskiego Towarzystwa Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków (TPGJHiH). Przewodniczącym oddziału wybrano Andrzeja Boguckiego z Bydgoszczy. Pełnomocnikami organizacyjnymi zostali: Hanna Rogowska oraz Weronika Zysnarska i Tadeusz Zysnarski z Torunia²⁸. TPGJHiH w Bydgoszczy blisko współpracuje z o. Eustachym Rakoczym ZP, Kapelanem Żołnierzy Niepodległości z Jasnej Góry²⁹. W Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera organizowane są obchody rocznicy Powrotu Pomorza do Macierzy w 1920 r.³⁰

TPGJHiH jest stowarzyszeniem ogólnopolskim, ma oddziały w Bydgoszczy, Jurczycach, Toruniu i Oświęcimiu. 17 VI 2000 r. nieliczne już rodziny byłych żołnierzy gen. J. Hallera spotkały się w Muzeum Pomorskiego Okręgu Wojskowego w Bydgoszczy, gdzie zaprezentowano wystawę, której komisarzem był Grzegorz Kotlarz³¹. W Jurczycach zachowało się kilka miejsc związanych z Hallerami. Dwór rodzinny Hallerów w Jurczycach został zbudowany na przełomie XVII i XVIII w. (dziś w prywatnych rękach). W Jurczycach znajduje się także Dom Ludowy „Hallerówka”. Znalazła tam miejsce działająca od 10 VI 2000 r. Izba Pamięci Rodu Hallerów oraz powstała w 2002 r. kaplica polowa z ołtarzem papieskim. Podczas wizyty Jana Pawła II, która odbyła się 19 VIII 2002 r., na tym ołtarzu z kościoła w Radziszowie zawieszona została kopia obrazu Matki Bożej Hallerowskiej z kościoła w Mińsku Mazowieckim. Papa mobile, którym jechał papież, zatrzymał się przed obrazem Matki Bożej Hallerowskiej, papież poprosił o mikrofon i powiedział: *Pozdrawiam parafię Radziszów, błogosławię obraz Matki Bożej Hallerowskiej, związanej z nazwiskiem generała Hallera. Szczęść Boże*³².

²⁸ *Towarzystwo Pamięci Generała Hallera i Hallerczyków w Bydgoszczy*, [w:] „Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy 1999-2004”, pod red. Andrzeja Boguckiego, Bydgoszcz 2005, s. 46-47.

²⁹ Zob. bliżej: E. Rakoczy ZP, *Znak Ojczyzny Jasnogórski Ryngraf w Polskiej Tradycji Rycersko-Żołnierskiej*, Częstochowa 2011, ss. 360, ikonografii 548.

³⁰ *Księga Pamiątkowa Dziesięciolecia Pomorza*, Toruń 1930. J. Kutta, „Druga Rzeczpospolita i Kaszubi 1920-1939”, Bydgoszcz 2003.

³¹ *Spotkanie Hallerczyków*, „Sokół Pomorski” nr 2(27) 2000, s. 3. Dotyczy też wystawy hallerowskiej w Muzeum Pomorskiego Okręgu Wojskowego not. A.B.

³² Towarzystwo Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków, <http://www.jurczyce.pl/towarzystwo.php> (dostęp: 21.05.2013).

21 VI 2000 r. w Gimnazjum nr 3 im. generała Józefa Hallera odbył się Zjazd Założycielski Oddziału Bydgoskiego TPGJHiH. W przedłożonym sprawozdaniu z działalności zaprezentowano statut i główne cele Towarzystwa. Jednogłośnie przyjęto statut i wybrano władze Oddziału: zarząd (Hanna Rogowska – prezes, Andrzej Bogucki – wiceprezes, Helena Maliszewska – wiceprezes, Monika Pacholska – sekretarz, Barbara Bilaska – skarbnik), komisję rewizyjną (Jan Tomaszewski – przewodniczący, Jan Suligowski – sekretarz, Jan Bogucki – członek). Jak zaznaczono, TPGJHiH miało przede wszystkim prowadzić prace wychowawczo-patriotyczne wśród uczniów gimnazjum oraz młodzieży z całej Bydgoszczy. Przez pierwsze cztery lata działalności Towarzystwa przez jego szeregi przewinęło się ponad tysiąc członków. Młodzież rozpoczynająca naukę w gimnazjum otrzymywała legitymacje członkowskie. TPGJHiH w czasie swojej czteroletniej działalności uczestniczyło w uroczystościach patriotycznych organizowanych na terenie miasta i kraju, brało udział w obchodach rocznic i świąt narodowych, współpracowało ze szkołami, których patronem jest gen. Haller.

24 V 2001 r. w Bydgoszczy odbyło się spotkanie władz Kujawsko-Pomorskiego Oddziału TPGJHiH z Bydgoszczy i Torunia. Oceniono współpracę Szkoły Podstawowej nr 31 w Toruniu i Gimnazjum nr 3 w Bydgoszczy noszących imię gen. Hallera. Informacje o działalności Towarzystwa pojawiły się w mediach i prasie (kwartalnik „Sokół Pomorski”) oraz publikacjach C. Skonki z Gdańska. 25 V 2001 r. członkowie Towarzystwa uczestniczyli w obchodach święta Błękitnej Armii w Kutnie, m.in. mszy św. w kościele garnizonowym oraz okolicznościowym spotkaniu w Muzeum Regionalnym w Kutnie. W sierpniu 2001 r. odbył się II Ogólnopolski Rajd Długodystansowy Kawalerii Pomorza Nadwiślańskiego o puchar im. gen. Hallera. Trasa wiodła z Samowa do Jurzyc. Władze Towarzystwa regionu kujawsko-pomorskiego przybyli na zakończenie etapu tego rajdu w Fordonie. Członkowie towarzystwa i młodzież Gimnazjum nr 3 w Bydgoszczy brali także udział w uroczystych obchodach rocznic związanych z zaślubinami Polski z Morzem w Pucku i Władysławowie. 11 XI 2001 r. w oddziale bydgoskim TPGJHiH uroczystość mianowano młodzież na stopień organizacyjny „Drużynowego Hufca «Hallerczycy»”. Z okazji ślubowania klas pierwszych gimnazjum, 19 XI 2001 r., odbyła się uroczystość wręczenia legitymacji członkowskich stowarzyszenia, akademii patriotyczna i występy młodzieży hallerowskiej. Do TPGJHiH w Bydgoszczy należy 776 członków, w tym 35 członków pełnoletnich. Istnieją hufce młodzieży szkolnej, liczące od 20 do 30 członków. Na ich czele stoją wybrani drużynowi. Bydgoscy hallerczycy brali udział w uroczystościach poświęcenia sztandaru w Gimnazjum im. gen. Józefa Hallera w Szczawinie Kościelnym na Mazowszu i odsłonięciu tam tablicy pamiątkowej. Młodzież

hallerowska nawiązała współpracę ze swoimi rówieśnikami ze Szczawina Kościelnego. Corocznie są organizowane spotkania oplatkowe hallerczyków i sokolów z okazji świąt Bożego Narodzenia.

1 IX 2002 r. członkowie TPGHiH z Bydgoszczy uczestniczyli w uroczystościach odsłonięcia pomnika Hallera w porcie w Pucku. Towarzystwo ściśle współpracuje z Towarzystwem Gimnastycznym „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon, działającym również przy Gimnazjum nr 3. Patronem działającej w gimnazjum 28 Bydgoskiej Drużyny Harcerskiej ZHP (założona w 1935 r.) był również gen. Józef Haller³³. Efektem współpracy były wspólne uroczystości patriotyczne, sesje popularnonaukowe, obchody świąt narodowych. Przykładem takiej współpracy była uroczystość „Polska-USA. Tradycja współpracy patriotyczno-militarnej w 50-lecie śmierci dr. Teofila Starzyńskiego, sokoła i hallerczyka”. Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w USA odznaczyło działaczy bydgoskich Honoris Causa Odznaką „Miecze Hallerowskie” na pamiątkę wierniej służby dla ojczyzny. 18 I 2003 r. Gimnazjum nr 3 i TPGHiH wspólnie zorganizowały Międzyszkolny Konkurs „Powstanie styczniowe w Bydgoszczy i na Kujawach”. Okazją do zorganizowania imprezy była 140. rocznica wybuchu powstania styczniowego. Wielu uroczystościom organizowanym przez Gimnazjum nr 3, TPGHiH oraz Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon towarzyszyły rozgrywki sportowe, np. Wielki Turniej Koszykówki Szkół Gimnazjalnych o Puchar Prezydenta Bydgoszczy, organizowany od 10 lat. Młodzież Gimnazjum nr 3 systematycznie zgłębia swoją wiedzę na temat patrona swojej szkoły, jego Błękitnej Armii oraz hallerczyków. W latach 1999-2005 dla młodzieży pierwszych klas rozpoczynających naukę w Gimnazjum nr 3 na przełomie września i października organizowano wycieczki do Władysławowa, aby przed pomnikiem uczcić pamięć patrona szkoły. Z okazji rocznic świąt narodowych „młodzi hallerczycy” pod tablicą pamiątkową umieszczoną na budynku sokołni przy ulicy Toruńskiej 30 w Bydgoszczy składali kwiaty i zapalali znicze. Na godziny wychowawcze młodzież przygotowywała i wygłaszała okolicznościowe referaty i pogadanki na tematy związane z Błękitną Armią, hallerczykami i gen. Hallerem. Organizowano konkursy wiedzy o patronie szkoły. Pogłębianiu wiedzy służyły też liczne

³³ 28 Bydgoska Drużyna Harcerska im. gen. Józefa Hallera, *Gimnazjum nr 3 im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy 1999-2004*, pod red. Andrzeja Boguckiego, Bydgoszcz 2005, s. 44-46. A. Bogucki, *Sokolstwo-Skauting. U źródeł genezy harcerstwa w Polsce*, „Gawęda Historyczna” z dnia 28.08.2010 z okazji Jubileuszu 100-lecia Harcerstwa Polskiego CINSP Bydgoszcz. Streszczenie, Roman Krężel, *Sokoli Jubileusz 100-Lecia Harcerstwa Polskiego*, [w:] „Wiadomości Ziemiańskie”, nr 44, 2010, s. 68-70. Tenże, *Uczenie Hallerczyków 15 sierpnia 2010*, [w:] „Wiadomości Ziemiańskie”, nr 44, 2010, s. 67-68.

rajdy i wycieczki do miejsc historycznie związanych z Hallerem i Błękitną Armią. TPGHiH zabiegało, aby wiedza na temat patrona Gimnazjum nr 3 była wśród uczniów jak najszerza. Co roku wszyscy wyróżniający się członkowie otrzymywali dyplomy zasługi.

W 60. rocznicę bitwy o Monte Cassino, 18 V 2004 r., w Gimnazjum nr 3 w Apelu Pamięci uczestniczyło 160 fordońskich hallerczyków i sokołat z pocztami sztandarowymi TG „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon i Gimnazjum nr 3. 1 VI 2004 r. TPGHiH Oddział Bydgoski uhonorowało Dyplomami Zasługi „Dla Ciebie Polsko i Dla Twojej Chwały” 42 aktywnych młodych członków za udział w popularyzacji pamięci gen. Józefa Hallera i hallerczyków.

7 XI 2004 r. TPGHiH zorganizowało razem z sokołami fordońskimi „Rajd Kaszuby 2004” na trasie: Bydgoszcz-Chojnice przez Tucholę, Woziwodę, Fojutowo, Czersk, Wiele, Borsk, Wdzydze Tucholskie, Olpuch. W Wielu uczczono pamięć płk. ks. Józefa Wryczy, kapelana gen. Józefa Hallera. Książd J. Wrycza 10 II 1920 r. odprawił mszę św. w Pucku podczas zaślubin Polski z Bałtykiem. W czasie II wojny światowej był współorganizatorem Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”. W rajdzie wzięło udział ponad 140 osób, zabrano 2 sztandary: Gimnazjum nr 3 i TG „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon. W Hallerowie-Władysławowie zwiedzono Muzeum „Hallerówkę”. W domu, w którym mieszkał generał, obecnie mieści się Towarzystwo Przyjaciół Hallerowa. Zwiedzono wystawę obrazującą związki Hallera z Pomorzem oraz z zaślubinami Polski z Morzem 10 II 1920 r. w Pucku i Władysławowie. Przed pierwszym w Polsce pomnikiem gen. Józefa Hallera wykonano pamiątkowe zdjęcia. Na Westerplatte, gdzie młodzież zwiedziła cały kompleks wraz z pomnikiem obrońców z 1939 r., w Gdańsku pod pomnikiem Obrońców Poczty Gdańskiej młodzi hallerczycy zapalili znicze pamięci.

9 V 2005 r. TPGHiH przygotowało uroczystości związane z 60. rocznicą zakończenia II wojny światowej. W ramach obchodów po uroczystym apelu odbyły się Biegi Pamięci Narodowej Ku Czci Poległych i Pomordowanych w II Wojnie Światowej. W biegach brało udział ponad 300 biegaczy. Rocznicę zakończenia wojny był poświęcony konkurs, który 11 V 2005 r. zorganizowało Gimnazjum nr 3. Pomocy organizacyjnej udzielił Urząd Miasta oraz Towarzystwo Miłośników Miasta Bydgoszczy. Konkurs zorganizowano w ramach Grantu Oświatowego „Tysiące wiodło dróg”. Wzięli w nim udział uczniowie dziesięciu bydgoskich szkół. TPGHiH 3 VI 2005 r. nadało 21 młodym hallerczykom dyplomy zasługi za aktywny udział w popularyzacji pamięci Hallera i hallerczyków oraz za zaangażowanie w pracy honorowej na rzecz stowarzyszenia „Dla Ciebie Polsko i Dla Twojej Chwały”.

4 II 2006 r. w Bydgoszczy zorganizowano Centralne Uroczystości Pamięci Tadeusza Kościuszki w związku z 260. rocznicą jego urodzin. We wspólnych

obchodach uczestniczyli: Związek Szlachty Polskiej, TPGHiH oraz Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce. Tadeusz Kościuszko jest od 1898 r. patronem Sokolstwa Polskiego. Delegacje sokolów małopolskich 3 II 2006 r. uczestniczyły w uroczystościach jubileuszowych w katedrze wawelskiej w Krakowie. 4 II 2006 r. sokoli krakowscy na czele z Arturem Blumem złożyli kwiaty i zapalili znicze na płycie Rynku Głównego w miejscu złożenia przez Tadeusza Kościuszkę przysięgi Narodowi Polskiemu. Tego samego dnia sokoli poznańscy na czele z Czesławem Bernatem uczcili pamięć Tadeusza Kościuszki przed jego pomnikiem w Poznaniu. Sokoli bydgoscy, Jerzy Boniecki i Stefan Poniatowski, 4 II 2006 r. podczas biegów narciarskich zapalili symboliczny znicz na górze Pilsko. W Bydgoszczy-Fordonie w dniach 4-5 II 2006 r. w Gimnazjum nr 3 zorganizowano „Turniej Trzech Drużyn” w pilce ręcznej chłopców (rocznik 1993) o puchar prezesa ZTG „Sokół” w Polsce. W turnieju oprócz bydgoszczan wzięły udział drużyny z Brodnicy i Grudziądza. 4 II 2006 r. w kościele św. Mateusza w Bydgoszczy-Fordonie została odprawiona przez kapelana ZTG „Sokół” w Polsce, ks. prałata Edmunda Sikorskiego, msza św. w intencji Tadeusza Kościuszki. W Gimnazjum nr 3 zorganizowano wieczornicę. Sokoli zapoznali się z referatem prezesa pt. „Naczelnik Tadeusz Kościuszko – Patron Sokolstwa Polskiego”. Sokolom przekazano „Galerię Wybitnych Dowódców Polskich ze Zbiorów Malarstwa Muzeum Wojska Polskiego”.

10 V 2007 r. zorganizowano coroczny, szósty już, Rajd Szlakiem gen. J. Hallera, w którym uczestniczyło 78 hallerczyków i sokolów. Trasa rajdu wiodła z Bydgoszczy do Gdańska przez Władysławowo-Hallerowo i Westerplatte. Głównym celem rajdu było przybliżenie sylwetki generała i jego zasług dla niepodległości Rzeczypospolitej. We Władysławowie zwiedzono „Hallerówkę”, domek mieszczący Centrum Pamięci gen. J. Hallera i Błękitnej Armii, który generałowi przed wojną darowali Kaszubi. Po 1989 r. powstało tu muzeum. Towarzystwo Przyjaciół Hallerowa nadało sokolom okolicznościowy medal pamiątkowy z wizerunkiem gen. Józefa Hallera. Na Westerplatte uczestnicy rajdu odwiedzili muzeum i pomnik poświęcony pamięci obrońców Polski w 1939 r. dowodzonych przez majora Henryka Sucharskiego. 22 VI 2007 r. dyplomem „Dla Ciebie Polsko i Dla Twojej Chwały” TPGHiH Oddział Bydgoski wyróżniło osoby najbardziej zaangażowane w popularyzację pamięci gen. Hallera i hallerczyków i pracy honorowej na rzecz stowarzyszenia.

Dnia 24 V 2007 r. odbyło się zebranie TPGHiH Oddział Kujawsko-Pomorski. Celem zebrania było uporządkowanie działalności organizacyjnej na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. W związku z brakiem zainteresowania wspólną działalnością działaczy toruńskich i Szkoły Podstawowej nr 31

w Toruniu oraz nieprzyjęciem propozycji kandydowania na prezesa plk. Jana Bruzia z Torunia: 1. zlikwidowano Towarzystwo Pamięci Gen. Józefa Hallera i Hallerczyków Oddział Kujawsko-Pomorski; 2. pozostawiono w Bydgoszczy jedynie Oddział Bydgoski: Towarzystwo Pamięci Gen. Józefa Hallera i Hallerczyków Oddział Bydgoski, którego prezesem pozostała nadal Hanna Rogowska; 3. dotychczasowy prezes Towarzystwa Pamięci Gen. Józefa Hallera i Hallerczyków Oddziału Kujawsko-Pomorskiego, Andrzej Bogucki, przeszedł na emeryturę, nowym dyrektorem od 1 IX 2007 r. została pani Małgorzata Kryś, od której będzie zależało dalsze funkcjonowanie oddziału bydgoskiego przy bydgoskim Gimnazjum nr 3; 4. akta opracione zostały przekazane do Archiwum Państwowego w Bydgoszczy; 5. pieczęcie zostały zniszczone, o czym poinformowano prezesa Leszka Krupnika w Jurczycach.

Nauczycielka Elżbieta Jaroch opracowała na lata 2008-2012 „Program Szkolnego Towarzystwa Hallerczyków” działającego w Zespole Szkół nr 35 i Gimnazjum nr 3³⁴. Motto tego programu brzmiało: „Generalowi Józefowi Hallerowi oddanemu Bogu i Ojczyźnie, uczestnikowi walk o niepodległość podczas I wojny światowej, organizatorowi i dowódcy Błękitnej Armii walczącej z nawałą bolszewicką o wolność Polski i Europy – uczniowie i nauczyciele”. Opiekunami i realizatorami tego programu byli nauczyciele, członkowie TPGHiH Oddział w Bydgoszczy. Programem objęto wszystkie klasy gimnazjum.

12 VI 2008 r., jak corocznie, grupa sokołów i hallerczyków z Gimnazjum nr 3 odwiedziła „Hallerówkę”. Pod pomnikiem generała złożono kwiaty i zapalono znicze. Z Władysławowa sokołeta udały się na Westerplatte i do Starego Miasta Gdańska.

Zgromadzenie Ducha Świętego na czele z prowincjałem o. Andrzejem Wichowskim CSSp 19 VI 2008 r. zorganizowało w kościele rektorskim w Bydgoszczy uroczystości poświęcone gen. Józefowi Hallerowi. W kościele odsłonięto pamiątkową spizową tablicę poświęconą także pamięci misjonarzy, którzy przybyli z amerykańskiej prowincji zgromadzenia, jako kapelani armii Hallera. Jednym z misjonarzy był o. Zygmunt Rydlewski (1868-1941), misjonarz Zgromadzenia Ducha Świętego pod opieką Niepokalanego Serca Maryi – CSSp, kapelan Błękitnej Armii, dyrektor Domu św. Józefa dla synów obrońców Ojczyzny im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy³⁵. W Bydgoszczy współpracował z wybitnym hallerczykiem i sokołem, Wojciechem Albrychtem³⁶. Na uroczystą mszę św.,

³⁴ M. Chelminiak, *Szkoły z bogatą historią*, „Express Bydgoski”, dodatek Fordon, 18.06.2006.

³⁵ J. Kutta, *Rydlewski Zygmunt Jan (1868-1941)*, [w:] „Bydgoski słownik biograficzny”, t. 5, s. 104-105.

³⁶ M. Romaniuk, *Albrycht Wojciech Józef (1892-1967)*, [w:] „Bydgoski słownik biograficzny”, t. 2, s. 20-22.

celebrowaną przez biskupa bydgoskiego Jana Tyrawę, przybyli ojcowie misjonarze ze zgromadzenia, władze miasta oraz przedstawiciele środowisk hallerowskich i patriotycznych z Bydgoszczy. Pomorski Okręg Wojskowy reprezentował płk Jarosz wraz z pocztem sztandarowym Wojska Polskiego, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon im. gen. Józefa Hallera ze sztandarem – prezes Andrzej Bogucki, chorąży sztandaru – Roman Krężel, TPGHiH – prezes Hanna Rogowska, Gimnazjum 3 wraz z uczniowskim pocztem sztandarowym – nauczyciele Elżbieta Jaroch i Grzegorz Kosilo. Po odczycie biograficznym biskup Jan Tyrawa odsłonił i poświęcił pamiątkową tablicę³⁷. W Bydgoszczy jest to już druga pamiątkowa tablica poświęcona gen. Józefowi Hallerowi.

W roku 2008 przypadała 135. rocznica urodzin generała. 21 VIII 2008 r. w Urzędzie Marszałkowskim w Toruniu odbyło się spotkanie wicemarszałka Województwa KujawskoPomorskiego, Macieja Eckardta, z delegacją hallerczyków. Wicemarszałek został wyróżniony przez sokolów i hallerczyków okolicznościowym listem gratulacyjnym³⁸. Z inicjatywy środowisk patriotycznych: BTHG, Związku Szlachty Polskiej, Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon oraz TPGHiH, 3 IX 2008 r. zorganizowano w Miejskim Ośrodku Kultury w Bydgoszczy uroczystości hallerowskie. Na spotkaniu został wygłoszony wykład pt. „Genealogia Błękitnego Generała. 135. rocznica urodzin gen. Józefa Hallera”. 8 września w siedzibie Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon została zorganizowana dla młodzieży sokolej wystawa książek C. Skonki, fotografii i wydawnictw, m.in. pisma „Weteran”. Omówiono też główne publikacje bibliograficzne dotyczące gen. Józefa Hallera.

Walne Zebranie TPGHiH Oddział Bydgoszcz w dniu 28 XI 2008 r. prowadziła prezes Hanna Rogowska. W złożonym sprawozdaniu podkreśliła aktywną działalność stowarzyszenia od 2000 r. przy wsparciu uczniów i nauczycieli Gimnazjum nr 3.

W związku z niżem demograficznym co roku spadała liczba uczniów, także członków TPGHiH w Bydgoszczy. Towarzystwo liczyło 125 członków, w tym 16 pełnoletnich, w większości nauczycieli. Kilku z nich, w tym prezes Hanna Rogowska, przeszło na emeryturę. W skład nowo wybranego zarządu weszli: prezes

³⁷ M. Jarzembowski, *Człowiek z Błękitnej Armii*, „Przewodnik Katolicki – Diecezja Bydgoska” nr 28 z 13.07.2008. Dotyczy odsłonięcia pamiątkowej tablicy gen. Józefa Hallera w kościele rektorskim Zgromadzenia Ducha Świętego w Bydgoszczy. A. Bogucki, *Tablica gen. J. Hallera w Bydgoszczy*, SWAP-USA, Weteran Lipiec-July 2008, s. 9-11. Bartłomiej Bogucki, *Uroczystości poświęcone gen. Józefowi Hallerowi*, *Wiadomości Ziemiańskie* 35(2008).

³⁸ B. Bogucki, *Obchody 135-lecia urodzin gen. Józefa Hallera*, SWAP-USA, „Weteran” Październik-October 2008. Tenże, *135-lecie urodzin gen. Józefa Hallera*, „Wiadomości Ziemiańskie” 35(2008).

– Andrzej Bogucki, wiceprezes i opiekun młodzieży hallerowskiej w Gimnazjum 3 (Zespołu Szkół 35) – Elżbieta Jaroch, wiceprezes – Roman Krężel, sekretarz – Urszula Krężel, skarbnik – Barbara Bilka. Komisję rewizyjną tworzyli: przewodniczący – Jan Suligowski, członkowie – Anna Szumer i Wanda Tulibacka. Postanowiono dalej działać w strukturze stowarzyszenia dla osób pełnoletnich, współpracując z młodzieżą szkolną Gimnazjum nr 3 (jest to dotychczas jedyna rejestracja oddziału ogólnopolskiego TPGHiH z siedzibą w Jurczycach).

17 III 2009 r. w sali Tradycji Sokolej Zespołu Szkół 35 (Gimnazjum nr 3) zorganizowano „Obchody 90. Rocznicy Powrotu do Polski Armii Błękitnej Gen. Józefa Hallera”. Działacze przygotowali „Wystawę publikacji, kronik, zdjęć sokolich i «hallerianów»”. Wśród publikacji zainteresowaniem cieszyły się m.in.: Jerzego Waltera³⁹ „Czyn Zbrojny Wychodźstwa Polskiego w Ameryce”, Teofila Lachowicza⁴⁰ „Weterani Polscy w Ameryce do 1939 r.”, pismo „Weteran”, publikacje Czesława Skonki dotyczące rodu Hallerów i inne. Został przedstawiony referat historyczny „Armia Błękitna Gen. Józefa Hallera”. Hallerczycy i sokoli fordońscy zorganizowali wyjazd krajoznawczy do Warszawy, m.in. w celu zapalenia zniczy pod pomnikiem Czynu Zbrojnego Polonii Amerykańskiej”. W uroczystościach oprócz sokolów uczestniczyli przedstawiciele TPGHiH, Związku Szlachty Polskiej i Polskiego Towarzystwa Ziemiańskiego.

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ogłosił rok 2009 Rokiem Juliusza Słowackiego, w 200. rocznicę urodzin poety i 160. rocznicę śmierci. TPGHiH Oddział Bydgoszcz wspólnie z Towarzystwem Gimnastycznym „Sokol” II Bydgoszcz-Fordon, Instytutem Kulturoznawstwa i Filozofii Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy 27 X 2009 r. zorganizowało w Zespole Szkół 35 wieczornicę pt. „Rok 2009 Rokiem Juliusz Słowackiego”. Prezes A. Bogucki wygłosił wykład pt. „Juliusz Słowacki z Krzemieńca na Wawel – podróż życia (1809-1849)”. Urszula i Roman Krężelowie przygotowali wykaz publikacji i zdjęć J. Słowackiego, które zaprezentowano uczestnikom uroczystości. 10 II 2010 r. TPGHiH w Bydgoszczy uczciło 90. rocznicę zaślubin Polski z Bałtykiem. Głównym punktem obchodów był prowadzony przez A. Boguckiego panel dyskusyjny. Jego głównym tematem były odmienne opinie dotyczące przebiegu zajmowania Pomorza przez

³⁹ J. Walter, *Czyn zbrojny wychodźstwa polskiego w Ameryce – Zbiór dokumentów i materiałów historycznych*, New York-Chicago 1957. Pierwsze wydanie krajowe poprawione i uzupełnione, Wydano Staraniem Stowarzyszenia Weteranów Armii Polskiej w Ameryce. Opracowanie wydania krajowego, Jacek Praga, Zbigniew B. Kumoś, Warszawa 2001, ss. 546. Tamże m.in. *Sokolstwo kształcił kadry oficerskie w Kanadzie*, s. 177-185, udział sokolstwa jako żołnierzy Błękitnej Armii gen. Józefa Hallera.

⁴⁰ T. Lachowicz, *Weterani Polscy w Ameryce do 1939 roku*, Warszawa 2002.

Wojsko Polskie w 1920 r. Towarzyszyła mu wielka radość z powrotu Pomorza do Polski, ale i rozczarowanie krzywdami, jakich doznała ludność pomorska ze strony armii. Niepokoje na Pomorzu zbadała Komisja Pomorska Sejmu RP, która przedstawiła w parlamencie stosowne sprawozdanie. Prezes stowarzyszenia w wygłoszonym referacie omówił ten mało znany dzisiaj badaczom temat⁴¹. Podjął go również red. Krzysztof Błażejowski⁴².

W 2010 r. obchodzono 100-lecie powstania „Roty” Marii Konopnickiej. 17 lutego Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy zaprezentowały na okolicznościowej wystawie jedyny istniejący odręcznie napisany tekst „Roty” opatrzony datą 17 II 1910 r. Biblioteka jest w jego posiadaniu od 1935 r. Drugi cenny rękopis – zapis melodii do „Roty” – ofiarował bibliotece w 1936 r. jej kompozytor, Feliks Nowowiejski. 17 II 2010 r. wystawę zwiedzili bydgoscy hallerzcy. Wystawa została zorganizowana także w 100-lecie V Złotu Sokolstwa, na którym sokoli 15 VII 1910 r. w Krakowie jako pierwsi publicznie odśpiewali „Rotę” Marii Konopnickiej.

19 II 2010 r. Zespół Szkół nr 35 w Bydgoszczy obchodził uroczystość nadania szkole imienia gen. Józefa Hallera, w ramach projektu „Rok Błękitnej Armii”⁴³. Stosowną uchwałę Rada Miasta podjęła 16 XII 2009 r. Szkoła otrzymała też nowy sztandar. Główne uroczystości odbyły się w hali sportowej szkoły. Halę udekorowano w chorągwie biało-czerwone i godło państwowe. Umieszczono portret olejny gen. J. Hallera, namalowany w 2005 r. przez artystę malarza Kazimierza Łątkę. Dekorację uzupełniała tablica z patriotycznymi hasłami. W budynku szkoły odsłonięto portret gen. Józefa Hallera, namalowany kredką przez Różę Pietrzak⁴⁴.

W 2010 r. hallerzcy i sokoli z całym społeczeństwem dzielili żalobę narodową, ogłoszoną po katastrofie samolotu w Smoleńsku 10 kwietnia. W katastrofie zginęła 96-osobowa delegacja udająca się z Polski na obchody 70. rocznicy zbrodni w Katyniu, m.in.: Prezydent RP Lech Kaczyński z małżonką, ostatni prezydent RP na uchodźstwie Ryszard Kaczorowski oraz wybitni przedstawiciele państwa polskiego, dowódcy Wojska Polskiego, posłowie i senatorowie,

⁴¹ Sejm Rzeczypospolitej o Pomorzu w 1920 roku, sprawozdanie Komisji Pomorskiej, oprac. Józef Borzyszkowski, Przemysław Hauser, Gdańsk 1985, ss. 60.

⁴² K. Błażejowski, Pomorze jak Dzikie Pola, 90 lat temu, 10 lutego, zaślubinami w Pucku zakończyło się przejmowanie Pomorza z rąk pruskich przez Polskę. Już niebawem miejscowa ludność zgodnie protestowała przeciw nowym rządóm... „Express Bydgoski” 12.02.2010.

⁴³ M. Chelminiak, „Błękitny general” patronem szkoły, „Express Bydgoski”, dodatek For-don, 27.02.2010.

⁴⁴ R. Bera, *Nadanie imienia gen. Józefa Hallera dla Zespołu Szkół 35 w Bydgoszczy*, [w:] Daniel Duda, Czesław Skonka, „Miejsca pamięci gen. Józefa Hallera”, Gdańsk-Puck 2012, s. 154-155, 158-159, 165-166, 181, 196-197.

urzędnicy, przedstawiciele instytucji i stowarzyszeń. Delegacje stowarzyszeń patriotycznych, m.in.: Związek Szlachty Polskiej Oddział w Bydgoszczy, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon, Polskie Towarzystwo Ziemiańskie Oddział Kujawsko-Pomorski, Bractwo Inflanckie, TPGHiH Oddział w Bydgoszczy, uczestniczyły w nabożeństwach żałobnych, zbiorowych modlitwach, zamieszczały wpisy w wyłożonych księgach kondolencyjnych. Rodzinna tragedia dotknęła także członka TG „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon, Teresę Kotzbach-Wróbel: w katastrofie zginął jej siostrzeniec, Aleksander Fedorowicz.

3 VI 2010 r. hallerczycy, jak co roku, uczestniczyli w uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Pańskiej, w procesji z salezjańskiego kościoła pw. św. Marka do kościoła św. Mateusza.

W dniach 7-8 VIII 2010 r. bydgoscy hallerczycy włączyli się w obchody 600-lecia bitwy pod Koronowem, które odbyły się w Szczęśliwej Dolinie pod Koronowem. Imprezę zorganizowano w ramach ogłoszonego „Sokolego Roku Grunwaldzkiego 1410-1910-2010”. 15 VIII 2010 r. zaprzyjaźnione ideowo organizacje w Bydgoszczy (TPGHiH, Związek Szlachty Polskiej Oddział Bydgoszcz, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon, Polskie Towarzystwo Ziemiańskie Oddział Pomorsko-Kujawski oraz Bractwo Inflanckie)⁴⁵ zorganizowały wspólne obchody święta Wojska Polskiego. Ustanowiono je dla upamiętnienia tzw. bitwy warszawskiej, stoczonej w dniach 12-25 VIII 1920 r. podczas wojny polsko-bolszewickiej, która została uznana przez historyków za 18. na liście przełomowych bitew w dziejach świata⁴⁶. Hallerczycy uczestniczyli w nabożeństwach, złożyli kwiaty pod poświęconą gen. Józefowi Hallerowi pamiątkową tablicą zamieszczoną na ścianie budynku sokolni przy ul. Toruńskiej 30. Członkowie organizacji zostali wraz z rodzinami zaproszeni na uroczyste otwarcie wystawy pt. „Hej! Kto Polak na bagnety!”, zorganizowanej w Pomorskim Muzeum Wojskowym⁴⁷.

28 VIII 2010 r. w Bydgoszczy-Fordonie dla uczczenia Jubileuszu 100-lecia Harcerstwa Polskiego⁴⁸ zorganizowano „Gawędę Historyczną” na temat historii harcerstwa na ziemiach polskich⁴⁹. Jej organizatorami było Centrum Informacji

⁴⁵ *Inflanty – nasza miłość, 10 lat Bractwa Inflanckiego 2001-1011*, pod red. Bronisława Pastuszewskiego, Instytut Wydawniczy „Świadectwo”, Bydgoszcz 2011, s. 104.

⁴⁶ E. Kozłowski, M. Wrzosek, *Historia oręza polskiego 1795-1939*, Warszawa 1984.

⁴⁷ A. Bogucki, *Uczczenie Hallerczyków 15 sierpnia 2010*, [w:] „Wiadomości Ziemiańskie, nr 44”, 2010, s. 67-68.

⁴⁸ Zob. E. Sikorski, *Szkice z dziejów harcerstwa polskiego w latach 1911-1939*, Warszawa 1989.

⁴⁹ A. Bogucki, *Sokolstwo – Skauting – Harcerstwo. Geneza powstania w latach 1909-1911 Harcerstwa Polskiego*, [w:] „Sokolstwo Skauting Harcerstwo opracowanie historyczne na sesję popularno-naukową”, ZHP Komisja Historyczna Chorągwi Kujawsko-

Naukowej Sokolstwa Polskiego, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon wspólnie z TPGHiH. Gawędę prowadził prezes A. Bogucki. Sokoli od samego początku wspierali polski ruch skautowy i harcerski. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” powstało w 1867 r. we Lwowie. W 1910 r. „Sokół” zorganizował wielki patriotyczny V Zlot Grunwaldzki w Krakowie, na którym ćwiczyło 8 tys. sokolów. Hasło zlotu brzmiało „Czuwaj” i później zostało przyjęte przez harcerstwo. Do dziś odznaczenie Krzyż Legii Honorowej Sokolstwa Polskiego w USA posiada napis „Czuwaj”. Od 26 II 1911 r. honorowym członkiem Sokolstwa Polskiego⁵⁰ był Ignacy Jan Paderewski. Grono nauczycielskie „Sokoła” lwowskiego podjęło uchwałę domagającą się od władz towarzystwa zgody na wprowadzenie ruchu skautowego do „Sokoła”. Uchwałę tę 28 II 1911 r. zatwierdziło Przewodnictwo Związku Sokolego. Wkrótce rozpoczął się pierwszy kurs skautowy. 21 maja powołano Sokolą Komendę Skautową, a dzień później pierwsze 4 drużyny. Skauting galicyjski stał się częścią „Sokoła”. Wielu ludzi „Sokoła” zaczęło działać w skautingu. Członkami „Sokoła” byli też wybitni skauci, twórcy polskiego skautingu: Andrzej Małkowski, Olga Drahanowska, Tadeusz Strumillo, Ignacy Koziulewski, Ignacy Naganowski, Jerzy Grodyński⁵¹. Osobą łączącą idee sokolstwa i harcerstwa był gen. J. Haller, członek obu organizacji. Podczas Sokolego Jubileuszu 100-lecia Harcerstwa Polskiego dla upamiętnienia harcerstwa zostały wygłoszone następujące referaty: Andrzej Bogucki „Sokolstwo – Skauting. U źródeł genezy harcerstwa w Polsce”, Hanna Rogowska „Andrzej Juliusz Małkowski (1888-1919) pierwszy polski skaut i jego środowisko rodzinne”, Urszula Krężel „Olga Drahanowska (1888-1979) pierwsza polska skautka i Jej środowisko rodzinne”. Referenci prezentujący sylwetki założycieli polskiego harcerstwa podkreślili wielki wpływ, jaki dla ich rozwoju miał dom rodzinny. Andrzej J. Małkowski pozostawił trwającą do dzisiaj ideę polskiego skau-

-Pomorskiej przygotował Hm Mieczysław Hojan, Bydgoszcz 1992, ss. 36. Tenże, Sokolstwo-Skauting. U źródeł genezy harcerstwa w Polsce, [w:] *Z dziejów prasy harcerskiej w kraju i na obczyźnie, tom studiów dedykowany pamięci Zygmunta Lechosława Szadkowskiego (1912-1995)*, pod redakcją Wiesława Kukli i Marka Szczerbińskiego, Gorzów Wlkp., 2003.

⁵⁰ A. Bogucki, *Dh Ignacy Jan Paderewski (1860-1941) Członek Honorowy Sokolstwa Polskiego*, [w:] „Sokół Pomorski”, 1(30) 2001. Tu fotografie z wartą honorową sokolów przy trumnie I.J. Paderewskiego w Poznaniu w 1992 r. Bydgoscy sokoli na warcie honorowej przy trumnie z prochami Ignacego Jana Paderewskiego, [w:] *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy założenia Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Fordonie 1923-1993*, pod red. Andrzeja Boguckiego, Bydgoszcz 1993, s. 42-43.

⁵¹ B. Wachowicz, *Druhu Olenko! Druhu Andrzeju, Wierna Rzeka harcerstwa, Gawęda o twórcach Harcerstwa Polskiego Oldze i Andrzeju Małkowskich*, Warszawa wyd. II. Tam też obszerna bibliografia.

tingu. Na grunt harcerstwa przeniósł terminologię polskiej tradycji szlacheckiej, nadając jednostkom organizacyjnym harcerstwa nazwy: zastęp, drużyna i hufiec. Swoje idee Małkowski drukował w nowym poczytnym wydawnictwie „Skaut”. W 1913 r. drużyny skautowe ze wszystkich zaborów spotkały się na światowym zlocie skautów w Birmingham. Przypomniana w referacie Olga Drahonowska pochodziła z rodziny czesko-ormiańskiej. Działała w organizacji wychowania narodowego „Eleusis”, pełniąc funkcję instruktorki wychowania fizycznego, a następnie w „Zarzewiu”, wojskowej organizacji niepodległościowej, szybko uzyskując stopień porucznika Polskich Drużyn Strzeleckich⁵².

TPGHiH w Bydgoszczy wspólnie z sokołami fordońskimi 15 III 2011 r. obchodziło 130. rocznicę urodzin dr. Emila Warmińskiego (1881-1909). Podczas spotkania przypomniano działalność i zasługi tego wybitnego bydgoszczanina, co podkreślono w wygłoszonym referacie pt. „Życie i dzieło dr. Emila Warmińskiego (1881-1909)”. 21 V 2011 r. został zorganizowany „II Sejmik Szlachty Pomorza i Kujaw”, który się odbył w dworze w Balinie-Wyrębie k. Rypina. Uczestniczyli w nim także przedstawiciele TPGHiH. Hallerczycy wzięli udział w obchodach 93. rocznicy wybuchu powstania wielkopolskiego 1918/1919. Uroczystości, na które przybyli przedstawiciele władz miasta i województwa, zorganizowano przed je-dynym w Polsce grobem i pomnikiem Nieznanego Powstańca Wielkopolskiego⁵³.

Podczas Walnego Zebrania TPGHiH Oddział w Bydgoszczy 14 I 2012 r. członkowie podjęli uchwałę o treści: „Towarzystwo Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków Oddział w Bydgoszczy od samego początku założenia nie było, nie jest i nie będzie związane z żadnym ruchem politycznym, żadną partią polityczną i żadną organizacją polityczną. Towarzystwo Pamięci Generała Józefa Hallera Oddział w Bydgoszczy jest organizacją patriotyczną, ideowo-wychowawczą w służbie Rzeczpospolitej Polskiej”.

⁵² *Leksykon harcerstwa*, pod red. Olgierda Fietkiewicza, Warszawa 1988, s. 556.

⁵³ B. Polak, *Dowódcy Powstania Wielkopolskiego i Wojska Wielkopolskiego 1918-1919*, t. 1, „Dowódcy Powstania Wielkopolskiego 1918-1919”, Koszalin 1989. B. Polak (red.), *Rola Wielkopolski w Odbudowie Państwa Polskiego 1918-1919. IX Ogólnopolskie Seminarium Historyków Powstania Wielkopolskiego 1918-1919*, Kościan, 9 grudnia 1988 r., Koszalin 1989. Polak B. (red.), *Rewindykacja Pomorza i Wielkopolski 1920 r. Wybór dokumentów wojskowych*, Koszalin 1999. Polak B. (oprac.), *Walki o Lwów i Małopolskę Wschodnią 1918-1919*, t. 5. Udział wojsk wielkopolskich w walkach marzec 1919 r.-maj 1919 r. Wybór materiałów źródłowych. Kościan 2003. Bogusław Polak (red.), *Powstańcy wielkopolscy...*, Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919, tomów 8, 2005-2011. Z. Kościański, Z. Wartel, *Zachowane mogiły powstańców wielkopolskich poległych i zmarłych w czasie walk powstańczych 1918/1919*, Poznań 2003, ss. 155.

Na zaproszenie Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Piotra Całbeckiego, 13 V 2012 r. hallerczycy uczestniczyli w obchodach święta Flagi Państwowej i 221. Rocznicy Konstytucji 3 Maja, które odbyły się w Toruniu. Uczczono pamięć rotmistrza Witolda Pileckiego. Toruń ufundował piękny i okazały pomnik Sokolego Generała Józefa Hallera. Projekt pomnika wykonał Andrzej Boreza, artysta rzeźbiarz z Wydziału Sztuk Pięknych UMK. Uroczystości odsłonięcia pomnika odbyły się 13 VIII 2012 r. W homilii ks. bp Józef Guzek przypomniał zasługi gen. Hallera w odzyskaniu niepodległości. Podkreślił, że *siłą twórcy „Błękitnej Armii”, człowieka głębokiej wiary były rodzina i Kościół. Wyrazem tego była przynależność Hallera do Sodalicji Marińskiej oraz do Trzeciego Zakonu św. Franciszka, a później także Akcji Katolickiej.* Bp Józef Guzek zwrócił uwagę na działalność gen. J. Hallera w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”⁵⁴. Poświęcił odsłonięty pomnik biskupa toruńskiego Andrzeja Suskiego. Wśród odsłaniających pomnik była Barbara Haller de Hallenburg, gość honorowy. Do Torunia przybyły delegacje oddziałów TPGHiH z całej Polski, z prezesem Zarządu Głównego, Leszkiem Krupnikiem, na czele. Obecna była także delegacja TPGHiH Oddział w Bydgoszczy. Hallerczycy z Jurzyc przybyli z repliką historycznego sztandaru Błękitnej Armii. Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego, który objął honorowy patronat nad uroczystościami, reprezentował Tomasz Nałęcz z Kancelarii Prezydenta. Przybyli posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej⁵⁵.

11 XI 2012 r. TPGHiH w Bydgoszczy razem z sokolami fordońskimi zorganizowało uroczyste obchody Święta Niepodległości Polski. Po uroczystej mszy św. odprawionej w kościele Salezjanów przez ks. Janusza Sikorę, dyrektora Domu Zakonnego Świętego Marka i proboszcza parafii św. Marka w Bydgoszczy, sokoli i hallerczycy udali się do sokołni przy ul. Toruńskiej 30. Przed tablicą pamiątkową poświęconą gen. J. Hallerowi złożono kwiaty. Kwiatami i zapalonymi zniczami uczczono pamięć Marszałka Polski, Józefa Piłsudskiego, przed tablicą upamiętniającą jego pobyt w Bydgoszczy przy ul. Gdańskiej 92. Odwiedzono groby zmarłych sokolów i hallerczyków. W „Albumie Bydgoskim”, dodatku do „Gazety Pomorskiej”, red. Hanna Sowińska zamieściła niepublikowaną dotąd grupową fotografię gen. Józefa Hallera z przedstawicielami Wojska Polskiego i hallerczykami. Fotografia pochodzi z archiwum dr Joanny Lubicz-Woyciechowskiej z USA. Została wykonana w latach 20. XX w. w Bydgoszczy w atelier Witalisa

⁵⁴ A. Bogucki, „Sokół” w Polsce w latach 1989-1997, s. 353-357, [w:] W służbie Polsce i emigracji, Księga dedykowana Profesorowi Edwardowi Szczepanikowi, pod redakcją Leonarda Nowaka i Marka Szczerbińskiego, Gorzów Wlkp. 2002.

⁵⁵ A. Bogucki, Portal Myśl Polska, W Toruniu stanął pomnik Józefa Hallera, <http://mercurius.myslpolska.pl/2012/08/w-torunie-stanal-pomnik-jozefa-hallera/> (dostęp: 12.11.2012).

Wojuckiego. Spośród 14 osób widocznych na zdjęciu dotychczas rozpoznano, oprócz gen. J. Hallera, jego adiutanta Mariana Lubicz-Woyciechowskiego, Stanisława Pałaszewskiego, prezesa Chorągwi Pomorskiej Związku Hallerczyków i dr. Izzydora Modelskiego – pułkownika w stanie spoczynku, prezesa Związku Hallerczyków⁵⁶. W 2013 r. hallerczycy bydgoscy wraz z sokołami fordońskimi uczcili pamięć 150-lecia powstania styczniowego, oddając hold pamięci płk. Kazimierzowi Mielęckiemu, dowódcy powstańców na Kujawach.

30 VI 2013 r. na Walnym Zebraniu TPGHiH w Bydgoszczy zawiesiło działalność. W podjętej uchwale m.in. zaznaczono: *W związku z przejściem większości członków nauczycieli na emeryturę, chorobą i podeszłym wiekiem części członków oraz wyjazdem kilku osób do pracy do Wielkiej Brytanii, postanawia i uchwała się zawiesić z dniem 30 VI 2013 r. działalność Towarzystwa Pamięci Generała Hallera i Hallerczyków Oddział Bydgoszcz. Pracę z młodzieżą osobom spoza szkół w Polsce uniemożliwił dzisiejszy stan prawny. Zespół Szkół nr 35 im. gen. Józefa Hallera w Bydgoszczy posiada swój odrębny program wychowawczy, w tym zagadnienia związane z pamięcią o gen. Józefie Hallerze i hallerczykach. Dziś TPGJHiH w Bydgoszczy liczy 15 osób pełnoletnich. Dalsze krzewienie pamięci o gen. Józefie Hallerze i Hallerczykach w Bydgoszczy odbywać się będzie, jak zawsze, w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon i Centrum Informacji Naukowej Sokolstwa Polskiego. TPGJHiH w Bydgoszczy działało w latach 2000-2013. Funkcję prezesów Towarzystwa Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków, Oddział Kujawsko-Pomorski w Bydgoszczy pełnili: Andrzej Bogucki (od 10.04.2000 do 24.05.2007 i od 28.09.2008 do 30.06.2013) oraz Hanna Rogowska (od 21.06.2000 do 28.11.2008).*

General Józef Haller and His Soldiers Memorial Association in Bydgoszcz

Summary

Key words: Gen. Józef Haller, Haller's soldiers, organisations, Bydgoszcz

In 1920, under the decisions of the Treaty of Versailles, Bydgoszcz returned to the motherland. Along with the regions of Kuyavia and Pomerania, the city was taken over by the troops of general Józef Haller. At the head of his army, the general moved into the city. He became a symbol of the establishment of Polish power, gaining general liking of the residents. Under his command, Bydgoszcz residents fought in the ranks of the "Blue Army", and later in the Polish-Bolshevik war

⁵⁶ H. Sowińska, General w atelier Wojuckiego, nieznanne zdjęcie z archiwum dr Joanny Lubicz-Woyciechowskiej, Album Bydgoski dodatek do „Gazety Pomorskiej” 18.04.2013. Dotyczy gen. Józefa Hallera not. A.B.

in 1920. In the inter-war period, the tradition of fame and memory of the "Blue General" was cultivated by the Pomeranian Council of the Association of General Haller's Soldiers, which was seated in Bydgoszcz. During World War Two, a part of his soldiers participated in the fight for Poland's freedom. After the war, general Haller shared the emigrant's fate and he stayed in London till the end of his life. When the communists had taken power in Poland, it was impossible to cultivate the memory of the merits of the "emigration" general. Revival of the operation of patriotic organisations, including the Association of General Haller's Soldiers, was forbidden. The democratic transformations in Poland after the year 1989 allowed operation of different associations and communities, Haller organisations as well. In 2000, the Polish General Haller and His Soldiers Memorial Association was established in Jurczyce, the birthplace of general Józef Haller. Bydgoszcz residents also participated in the establishment of this association. One of the branches of the General Józef Haller and His Soldiers Memorial Association was established in Bydgoszcz. The main goal of this association was propagation of the fame and memory of general Józef Haller and his soldiers amidst Bydgoszcz residents, especially school youth. The association took many educational-patriotic and documentation initiatives. It was active in the years 2000-2013.

Towarzystwo Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków
(deutsch: Verein zum Andenken des Generals Józef Haller
und der Hallerczycy) in Bydgoszcz

Zusammenfassung

Schlüsselbegriffe: Gen. Józef Haller, Hallerczycy, Organisationen, Bydgoszcz

Im Jahre 1920 ist Bydgoszcz kraft der Bestimmungen des Versailler Vertrages zum Vaterland zurückgekommen. Die Stadt wurde samt Kujawien und Pommerellen durch die Truppen des Generals Józef Haller übernommen. An deren Spitze ist der General in die Stadt einmarschiert. Er wurde zum Symbol der Wiederherstellung der polnischen Herrschaft und hat die allgemeine Sympathie der Einwohner erhalten. Unter seiner Führung haben die Bydgoszczer Einwohner in den Reihen der „Blauen Armee“ und später, 1920, im Polnisch-Sowjetischen Krieg gekämpft. In der Zwischenkriegszeit pflegte Chorągiew Pomorska Związku Hallerczyków (deutsch: Pommerellsches Banner des Verbands der Hallerczycy), welches seinen Sitz in Bydgoszcz hatte, die Traditionen des Ruhms und des Andenkens an den „Blauen General“. Während des zweiten Weltkrieges nahm ein Teil seiner Soldaten am Kampf um die Freiheit Polens teil. Nach dem Krieg hat General Haller

das Schicksal der Emigranten geteilt und bis zu seinem Tode in London gelebt. Nach der Übernahme der Macht in Polen durch die Kommunisten konnte von der Pflege des Andenkens an die Verdienste des Exilgenerals keine Rede sein. Die Wiederaufnahme der Tätigkeit patriotischer Organisationen, darunter des Związek Hallerczyków (deutsch: Verband der Hallerczycy), wurde nicht genehmigt. Dank der demokratischen Veränderungen in Polen nach 1989 war die Tätigkeit verschiedener Verbände und Kreise, auch der Hallerschen, möglich. Im Jahre 2000 wurde in Jurczyce, dem Geburtsort von General Józef Haller, der Towarzystwo Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków, ein gesamtpolnischer Verein zum Andenken an General Józef Haller und die Hallerczycy, gegründet. An dessen Gründung waren auch Bydgoszczer Einwohner beteiligt. Eine der Niederlassungen des Towarzystwo Pamięci Generała Józefa Hallera i Hallerczyków ist in Bydgoszcz entstanden. Ihr Hauptziel war die Pflege des Andenkens an den Ruhm des Generals Józef Haller und seiner Soldaten, genannt Hallerczycy, durch die Einwohner von Bydgoszcz, vor allem die Schuljugend. Der Verein hat zahlreiche erzieherische, patriotische und dokumentarische Initiativen unternommen. Er war in den Jahren 2000-2013 tätig.